Romanoslavica XLV

DESPRE FIDELITATE ÎN TRADUCERE

Laurenţiu ZOICAŞ

Înainte de a se apuca de tradus – şi *numai după ce* s-a asigurat că a înţeles textul-sursă –, traducătorul trebuie să-şi definească strategia. În centrul oricărei strategii de traducere stă un concept pe cât de des invocat, pe atât de vag definit: acela de *fidelitate*. Fidelitatea nu se defineşte decât în raport cu ceva sau cu cineva: un *soţ fidel* este un soţ care nu-şi înşală soţia; o *memorie fidelă* este o memorie care nu-şi înşală posesorul; un *câine fidel* este un câine care nu-şi abandonează stăpânul; o *copie fidelă* este o copie care nu se abate de la original. Faţă de ce trebuie să fie *fidelă* o traducere? Cui trebuie să-i fie *fidel* traducătorul?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, trebuie să examinăm poziţia traducătorului în raport cu operaţiunea pe care o întreprinde (tradusul) şi cu rezultatul acesteia (traducerea). În primul rând, traducătorul traduce un text; acest text aparţine unui autor şi constituie o unitate conţinut-formă. În momentul în care şi-a elaborat textul, autorul a avut în minte un destinatar; orice text este, de aceea, purtătorul unei anumite *intenţii*. Pentru a-şi atinge scopul, pentru a-şi sensibiliza, informa, lămuri, convinge, impresiona, indigna, amuza destinatarul sau pentru a-l determina să facă sau să nu facă un anumit lucru, autorul a „turnat" un *conţinut* în *forma* care i s-a părut că ar răspunde cel mai bine intenţiei lui. În general, între conţinutul şi forma unui text există o adecvare, limba selectând pentru anumite conţinuturi anumite forme. Aşa au apărut *stilurile* şi tot astfel s-au diferenţiat *registrele* limbii, care uşurează întru câtva orientarea destinatarului, ajutându-l să „repereze" nivelul pe care se plasează emiţătorul unui mesaj.

1. Amintim că *stilul* (lat. *stilus*) era „creionul cu gumă" al vechilor romani – un beţişor ascuţit la un capăt şi plat la capătul celălalt, cu care se scria şi, respectiv, se ştergea de pe tăbliţele cerate. Folosit în mod figurat, cuvântul *stil* a ajuns să desemneze trăsăturile specifice ale unui text, „amprenta" după care poate fi recunoscut autorul acestuia. În limbă, diferenţierile stilistice au la bază fie caracterul individual al utilizării limbii, fie conţinutul mesajului şi intenţia cu care acesta a fost emis, fie mijlocul prin care se transmite mesajul, fie situaţia concretă de comunicare.

1.1. În primul caz, vorbim de stiluri *individuale*, care-i deosebesc între ei pe

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

vorbitorii unei limbi: fiecare dintre aceştia va prefera anumite expresii, va folosi un limbaj mai „colorat" sau mai neutru etc. În cazul autorilor de literatură, constatăm că fiecare îşi dozează diferit efectele de stil, sau că scriiturile lor prezintă asemănări determinate de înscrierea în „stilul" unei epoci, sau că un autor împrumută stilul altuia, că îl imită sau că îl pastişează.

1.2. În cel de-al doilea caz, vom distinge între *stilurile funcţionale* ale limbii, adaptate după intenţia în care a fost elaborat textul şi după conţinutul acestuia. Pe baza acestor criterii, putem deosebi:

– stilul *beletristic*, dominat de *expresivitate* şi caracterizat prin bogăţie lexicală, amestec de registre, folosirea unor termeni în sens figurat şi a figurilor de stil, o foarte strânsă (uneori, indisociabilă) unitate între formă şi conţinut, abateri creative de la limba-standard şi prezenţa chiar a unei dimensiuni ludice; stilul beletristic este propriu operelor literare[1];

– stilul *publicistic*, în care expresivitatea este pusă în slujba unor intenţii *informative, argumentative* sau *polemice,* şi care se caracterizează prin utilizarea unui vocabular accesibil unor cât mai largi categorii de destinatari, printr-o anumită elipticitate şi prin aceea că poate accepta anumite formule ce aparţin registrului familiar; stilul publicistic este propriu jurnalismului (îndeosebi jurnalismului de opinie) sau literaturii de popularizare ştiinţifică sau tehnică;

– stilul *ştiinţific*, preponderent *informativ*, *explicativ* şi *argumentativ*, se caracterizează prin folosirea unor noţiuni exacte, prin rigoarea raţionamentelor, prin claritate şi precizie şi prin utilizarea unui vocabular specific unui anumit domeniu sau unei anumite discipline; acest stil este propriu operelor ştiinţifice şi filozofice[2];

– stilul *tehnic*, preponderent *explicativ* şi *normativ*, se caracterizează, ca şi cel ştiinţific, prin exactitate, prin folosirea unor termeni monosemantici, specifici (uneori greu de înţeles de către nespecialişti, mai mult sau mai puţin perisabili[3] şi, de aceea, absenţi din dicţionarele de limbă uzuale); acest stil este propriu manualelor tehnice, modurilor de întrebuinţare, normativelor tehnice etc.;

– stilul *administrativ*, prin excelenţă *prescriptiv* şi *descriptiv*, se caracterizează prin concizie şi precizie, prin recursul la clişee şi formule stereotipe şi printr-o

[1] Precizăm că aceste clasificări şi distribuţii nu au un caracter exhaustiv, ci doar orientativ.

[2] Facem această distincţie strict din unghiul traducătorului; reflecţia metalingvistică pe care o includ multe texte filozofice îi impune acestuia să adopte o strategie diferită de cea folosită pentru traducerea, de pildă, a unui tratat de botanică sau de chimie.

[3] Evoluţia sau înlocuirea tehnologiilor face ca o parte din vocabularul tehnic să iasă din uz destul de rapid; în acelaşi timp, evoluând, vocabularele tehnice se înnoiesc treptat: anumiţi termeni se menţin, dar desemnează alte realităţi. Un exemplu în acest sens este evoluţia substantivului francez *plume* („pană") care, în virtutea faptului că pana a fost multă vreme folosită şi ca instrument de scris, desemnează astăzi şi *peniţa* (în română, *peniţa* este diminutivul substantivului *pană*, dar s-a specializat).

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

„neutralitate" determinată mai cu seamă de absenţa oricăror figuri de stil; este stilul propriu actelor şi documentelor oficiale – texte de legi, decrete, regulamente de tot felul;

– stilul *juridic*, înrudit îndeaproape cu cel administrativ, se caracterizează, în plus, printr-o anumită redundanţă şi prin folosirea unor formule specifice, cu caracter foarte tehnic (în sensul de „netransparent"); este stilul propriu dreptului şi precizăm că, pentru un traducător care doreşte să se specializeze în traducerea de documente juridice, cunoştinţele de limbă străină, oricât de solide, sunt o condiţie necesară, dar nu şi suficientă;

– stilul *religios*, preponderent *persuasiv* şi *prescriptiv*, se caracterizează prin folosirea unor structuri şi formule fixe, consacrate de tradiţie, prin utilizarea unui vocabular relativ învechit, dar transparent şi expresiv, şi prin precizie (impreciziile şi ambiguităţile putând duce la apariţia unor erezii); este stilul scrierilor şi discursurilor proprii unei anumite religii;

– stilul *politic*, preponderent *persuasiv*, se caracterizează, în general, prin prolixitate, printr-o falsă expresivitate, prin folosirea unor formule mai mult sau mai puţin stereotipe, transformate adesea în sloganuri, şi a unui limbaj accesibil unor cât mai largi categorii de destinatari (priviţi, de regulă, ca potenţiali alegători); este stilul discursurilor politice, al programelor partidelor politice etc.; în combinaţie mai ales cu stilul administrativ, stilul politic poate duce la apariţia „limbii de lemn" prin care autoritatea îşi face simţită prezenţa, dar în care informaţia propriu-zisă este fie disimulată, fie extrem de diluată prin verbiaj;

– stilul *publicitar*, în care dimensiunea *persuasivă* se îmbină cu cea *expresivă*, se caracterizează prin concizie, prin recursul la sloganuri, printr-o anume agresivitate (folosirea vocativului şi a imperativului), prin folosirea unei argumentaţii fragile, incomplete sau false şi a unui limbaj adaptat la publicul-ţintă; este stilul reclamelor şi al publicităţii destinate unor potenţiali cumpărători sau clienţi.

Acestor stiluri, proprii textelor scrise şi anumitor tipuri de discursuri, li se adaugă stilul *familiar* sau *colocvial*, propriu comunicării în relaţiile cotidiene şi caracterizat prin expresivitate, spontaneitate şi afectivitate (folosirea, de pildă, a diminutivelor sau augmentativelor), prin utilizarea unor mijloace paraverbale (ton, mimică, gesturi) care permit elipse, prin încălcări ale normelor limbii literare etc. Din punctul de vedere al traducerii, stilul colocvial interesează în măsura în care apare în texte beletristice (dar şi în alte categorii de texte expresive – jurnale personale, corespondenţă privată, mesaje publicitare, predici…).

Stilul este „relieful" discursului. Aşa cum generalul care planifică o operaţiune de anvergură, menită să ducă la cucerirea teritoriului inamic, trebuie să ţină seama, atunci când îşi elaborează strategia şi tactica, de topografia teritoriului respectiv, tot astfel traducătorul trebuie să ţină seama de stilul textului pe care îl are de tradus. În general, stilurile expresive îi lasă traducătorului o mai mare libertate de acţiune, dar îl şi obligă, în unele situaţii, la eforturi de adaptare. Stilurile în care expresivitatea nu joacă un rol

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

important – „plate", uneori „aride" – cer un efort de creativitate mult mai mic, dar impun rigoare la nivelul terminologiei şi al formulelor utilizate.

Să remarcăm, în treacăt, că unele stiluri (în special cele care au la bază intenţii prescriptive şi persuasive) contribuie la apariţia unor „identităţi concentrice" la destinatarii principali ai mesajelor pe care le poartă: de cetăţean al unui stat (în cazul stilului administrativ), de credincios (în cazul stilului religios), de alegător (în cazul stilului politic), de cumpărător sau client (în cazul stilului publicitar).

În mod obişnuit, textele (cu excepţia celor administrative sau tehnice) nu sunt expresii „pure" ale câte unui stil, permiţând aşadar lecturi multiple. Pentru un ateu, dimensiunea estetică sau expresivă a unui text religios va fi mai importantă decât cea propriu-zis religioasă sau prescriptivă; pentru un istoric, dimensiunea informativă a unui roman va fi mai importantă decât cea estetică; un copil şi un antropolog vor citi diferit acelaşi basm; un economist va sesiza inadvertenţele şi promisiunile fără acoperire dintr-un discurs politic. Traducătorul trebuie să ţină seama de faptul că un text este, din punctul de vedere al intenţiei autorului său, o structură ierarhizată, dar şi un tot unitar. Traducătorul nu are voie să sacrifice intenţiile secundare ale unui text, nesocotind eventuala dimensiune expresivă a unei lucrări ştiinţifice sau pe cea informativă a unui text literar.

Iată un exemplu: în traducerea în limba română a romanului *Maestrul şi Margareta* de Mihail Bulgakov (2001), sfârşitul capitolului 32 şi al *Epilogului* evocă figura „călăreţ[ului] Pilat din Pont" (în original: *всадник Понтийский Пилат*). Or, în context, cuvântul rusesc *vsadnik* nu mai are accepţia obişnuită, de „călăreţ", ci pe aceea de *cavaler*, cavalerii (lat. *equites*) formând în vechea Romă o clasă socială (*ordo equester*) căreia îi aparţinea şi Pilat. Neînţelegerea polisemiei cuvântului *vsadnik* din rusă a dus la înlocuirea, în traducere, a unui termen care evoca *statutul social* al personajului cu unul care trimite cel mult la calităţile lui fizice sau la o situaţie *ocazională*.

Există şi formule hibride; astfel, o intenţie purtată, în mod obişnuit, de un alt stil funcţional, poate îmbrăca o formă artistică. Este cazul, de pildă, al unui poem filozofic ca *De rerum natura*, al poetului latin Lucretius. Traducătorul va avea de optat între, pe de o parte, redarea atât a conţinutului, cât şi a formei (în versuri), şi, pe de altă parte, redarea doar a conţinutului; această a doua soluţie, mai facilă (şi la care recurg, de exemplu, editorii francezi), ar prezenta avantajul unei redări mai fidele a ideilor filozofului latin. Putem însă face următorul raţionament: dacă Lucretius ar fi vrut să scrie un *tratat* filozofic, ar fi făcut-o, desigur, în proză; el a scris însă un *poem* filozofic, impunându-şi deci anumite constrângeri de formă; prin urmare, ca să fie fidelă *intenţiei* cu care a fost scris originalul, traducerea trebuie să nu rupă legătura dintre conţinutul şi forma acestuia. În cazul în care traducătorul va reda numai conţinutul textului-sursă, rezultatul muncii lui va fi o traducere *semantică*.

Intenţia cu care a fost compus un text poate fi uneori dublată şi chiar triplată de constrângeri formale care pun serios sub semnul întrebării posibilitatea traducerii lui. Să

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

luăm un exemplu extrem:

> *Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages !*
> *Immortel Archimède, artiste ingénieur,*
> *Qui de ton jugement peut priser la valeur ?*
> *Pour moi, ton problème eut de pareils avantages.*

La prima vedere, avem de-a face cu un catren în alexandrini, cu rimă îmbrăţişată, şi care respectă toate canoanele poeziei franceze clasice. Este vorba de un text expresiv, care spune, ad litteram, următoarele: „Cât de drag îmi este să-i învăţ pe înţelepţi un număr folositor! Nemuritor Arhimede, artist inginer, cine poate aprecia valoarea judecăţii tale? Pentru mine, problema ta a avut asemenea avantaje". Am înţeles conţinutul, am analizat forma, dar care este, *de fapt*, intenţia textului? Răspunsul la această întrebare este o ilustrare a limitelor traducerii înţeleasă ca transfer de sens. Catrenul de mai sus a fost elaborat într-un scop *mnemotehnic*. Numărul literelor fiecăruia dintre cuvintele care-l alcătuiesc corespunde câte unei cifre din compunerea numărului π: 3 [,] 1 4 1 5 9 2 6 5 3 5 | 8 9 7 9 | 3 2 3 8 4 6 2 6 | 4 3 3 8 3 2 7 9. Constrângerea formală principală (producerea unui şir de cuvinte formate dintr-un număr de litere prestabilit şi care să alcătuiască un enunţ cu sens) poate opera şi în limba română; acelaşi lucru se poate spune şi despre constrângerea formală secundară (enunţul trebuie să fie formulat în versuri); este însă greu de crezut că, după satisfacerea acestor condiţii, va mai rămâne loc şi pentru transferarea conţinutului semantic…

1.3. Folosirea anumitor mijloace de comunicare poate conduce şi ea la apariţia unor stiluri mai mult sau mai puţin distincte; stilul *telegrafic* se caracterizează prin elipticitate (dispar prepoziţiile şi verbele auxiliare, substantivele apar la cazul nominativ), stilul SMS-urilor – prin mutilarea formei grafice a cuvintelor, stilul chatului – prin folosirea emoticoanelor care ţin locul mijloacelor de exprimare paralingvistice.

1.4. Pe lângă stilurile individuale şi funcţionale, există şi diferenţe determinate de situaţia de comunicare. În acest caz, vorbim de deosebiri de *registre stilistice*. Aceste registre se plasează pe o scară în trei trepte – *solemn*, *neutru* şi *familiar* – care nu exclud existenţa unor trepte intermediare sau inferioare (*oficial*, *formal, informal*, *argotic*, *tabu*[1]). La nivelul stilurilor funcţionale, diferenţele dintre limbi nu sunt foarte mari; în schimb, modul de marcare a registrelor poate prezenta deosebiri importante, de care traducătorul trebuie să ţină seama. Astfel, de pildă, ignorarea situaţiei de comunicare şi a diferenţelor de marcare a registrului oficial sau formal dintre engleza americană şi română poate duce la astfel de rezultate:

[1] Cf., de exemplu, Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, Prentice Hall, New York, 1988, p.14-15.

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

[Preşedintele Statelor Unite, într-o şedinţă a Departamentului Apărării:]
– *Tell us, General, what's your opinion on this matter?*
– Spune-*ne*, generale, *ce părere* ai *în chestiunea asta?*

Cititorul sau telespectatorul român (pentru că, de foarte multe ori, astfel de traduceri apar în subtitrările unor filme) poate rămâne cu impresia – greşită – că preşedintele Statelor Unite i se adresează generalului pe un ton familiar, sau că relaţia dintre ei este analoagă celei dintre, să zicem, Ştefan cel Mare şi dregătorii săi (v. *Apus de soare*). Traducerea corectă trebuie să redea registrul specific situaţiei de comunicare, chiar şi atunci când acesta nu este marcat în limba-sursă: „– *Spuneţi*-ne, *domnule general*, ce părere *aveţi* în chestiunea asta?".

La originea unei astfel de erori stă, în acest caz, nesocotirea diferenţelor de organizare a sistemului pronumelor personale la persoana a II-a singular: acolo unde limba română distinge trei grade de politeţe (zero, mediu şi maxim), engleza nu dispune decât de un singur realizator, iar franceza, de doi. Schematic, lucrurile se prezintă astfel (precizăm, între paranteze, numărul la care se face acordul verbului, acolo unde numerele prezintă mărci morfologice distincte):

rom.	tu (+ sg.)	dumneata (+ sg.)	dumneavoastră (+ pl.)
fr.	tu/toi (+ sg.)	vous (+ pl.)	
eng.	you		

Limbile care recurg la mai puţine mărci pronominale ale politeţii compensează această economie prin alte mijloace, de exemplu prin folosirea unor forme de adresare directă (*sir*, *Monsieur*, *Madame* etc.). Traducerea în limba română a acestor mărci compensatorii poate produce însă redundanţe; traducerea unei fraze ca *Pardon, monsieur, pourriez-vous fermer la fenêtre?* prin *Mă scuzaţi, domnule, (n-)aţi vrea să închideţi fereastra?* îi lasă cititorului falsa impresie că personajul care o rosteşte se exprimă ceremonios, chiar obsecvios. O traducere naturală ar fi: *Nu vă supăraţi, n-aţi vrea să închideţi fereastra?*, eventual *Nu vă supăraţi, n-aţi vrea dumneavoastră să închideţi fereastra?* În prima situaţie, folosirea pluralului este o marcă suficientă a politeţii; în cea de-a doua, adresarea directă prin *monsieur* („domnule") este inclusă în pronumele de politeţe (*dumnea*voastră).

2. Ajungem astfel la următorul parametru de care traducătorul trebuie să ţină seama în aspiraţia lui către fidelitate, şi anume la respectul faţă de limba-ţintă. Traducerile făcute în numele unei „fidelităţi" greşit înţelese, contribuie la apariţia a ceea ce

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

teoreticienii şi practicienii englezi şi americani din domeniul traducerii numesc *translationese*; în engleză, sufixul *-ese* este folosit la formarea fie a unor nume de popoare sau limbi (*Japanese, Chinese, Vietnamese* – japoneză, chineză, vietnameză), fie a denumirii (adesea peiorative) a unor stiluri funcţionale (*journalese, legalese* – stil gazetăresc, stil juridic); după aceste modele, termenul *translationese* s-ar traduce în română prin *traducţionează* sau *limbă traducătorească*. Francezii folosesc uneori termenul *traductionite*, format cu ajutorul unui sufix (*-ite*) care intră în denumirile unor deprinderi şi practici comparate cu nişte boli – *adjectivite* („adjectivită", abuzul de adjective), *réunionite* (şedinţomanie) etc. După acest model, termenul românesc echivalent ar fi *„traducţionită"*. Pentru operativitate, dar şi pentru că termenul englez nu are conotaţia medicală a corespondentului său francez, voi opta pentru „traducţionează". „Traducţioneza" desemnează o varietate ciudată a limbii-ţintă, în care se simte că avem de-a face cu o traducere dintr-o limbă străină. „Traducţioneza" nu apare numai ca rezultat al unor traduceri grăbite sau neinspirate, ci şi prin preluarea, de către o limbă, a unor formulări care, deşi s-au autonomizat, îşi au originea în astfel de traduceri. Simptomele cele mai banale ale „traducţionezei" sunt calcurile; printre cauzele ei se numără anumite deprinderi dobândite la orele de limbi străine din şcoală (ideea greşită, dar întărită de majoritatea dicţionarelor bilingve şcolare, că între cuvintele a două limbi ar exista o corespondenţă biunivocă totală) şi incapacitatea sau teama traducătorului (profesionist, ocazional sau improvizat) de a se desprinde de „fidelitatea" pe care ar garanta-o traducerea cuvânt cu cuvânt. Vedeam, pe vremuri, cum membrii familiei Ewing din faimosul serial de televiziune „Dallas" se despărţeau cu formula „Ne vedem mai târziu"; căci aşa era subtitrată replica *„See you later"*. Dar, dacă urmează să ne „vedem mai târziu", asta nu înseamnă oare că urmează să ne „revedem"? Iar ideea de „revedere" nu este oare suficient exprimată de formula „la revedere"? Ba da, numai că, în şcoală, am învăţat că „La revedere" se spune „Goodbye", fără să ni se atragă atenţia asupra faptului că cele două expresii sunt echivalente doar în context, că americanii folosesc altă formulă şi că, din punct de vedere strict semantic, „Goodbye" corespunde mai degrabă unor formule ca „Rămas bun" sau „Domnul cu tine" (*God be with you*).

2.1. În redarea textului scris într-o limbă-sursă, traducătorul dispune de o oarecare libertate de acţiune. Cu cât textul-sursă este însă mai formalizat, iar redarea lui în altă limbă impune o mai mare precizie, cu atât scade şi numărul posibilităţilor de reformulare pe care le are traducătorul. Astfel, în traducerea unui text de lege, a unei reglementări administrative, a unei comenzi militare etc., traducătorul nu poate şi nici *nu trebuie* să fie original; de multe ori, unei formule-tip din limba-sursă îi corespunde, în limba-ţintă, tot o formulă-tip. Expresia *se mettre au garde-à-vous* înseamnă, în limba franceză, *a lua poziţia de drepţi*; împrumutată din limbajul cazon, ea poate fi folosită şi în contexte mai puţin militare, descriind încremenirea pe care o pot produce ori impune teama sau respectul. De la caz la caz, această expresie poate fi tradusă în română şi prin „a sta nemişcat", „a sta încremenit", „a sta smirnă"; traducătorul poate deci opta între

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

mai multe variante, mai mult sau mai puţin sinonime. În schimb, în cazul comenzii militare *Garde-à-vous!*, singura traducere corectă este „Atenţiune!”; cum limbajul militar este conservator şi extrem de precis şi, ca atare, nu suportă sinonimia, traducătorul nu-şi poate permite nici măcar varianta liberă „Atenţie!”.

Spuneam mai sus că stilurile expresive îi lasă traducătorului o mai mare libertate de acţiune. Această libertate nu trebuie să servească însă drept justificare în situaţii în care mesajul, deşi formulat incomplet, rudimentar sau defectuos, „se înţelege”, pentru că inteligibilitatea unui enunţ nu trece neapărat prin corectitudinea lui gramaticală sau semantică. Enunţul *„E mulţi care io-s mai deştept ca ei”* rămâne inteligibil pentru majoritatea românilor, deşi infirmă însăşi ideea de gramaticalitate. Evident, într-un text tradus nu vom întâlni astfel de construcţii (decât, cel mult, ca echivalente stilistice ale unor construcţii la fel de anormale dintr-un text-sursă care, de pildă, redă felul de a vorbi al unor personaje mai „pitoreşti”), fie şi pentru simplul motiv că, învăţând o limbă străină, orice traducător a învăţat şi gramatică. De obicei, mutilarea limbii-ţintă se datorează unei înţelegeri greşite a fidelităţii faţă de original; cred că numai aşa se explică fraze de tipul: „[…] din impozanta sa maiestate făcui un zeu al cărui habotnic mă instituii” (din traducerea în limba română a romanului *Luni de fiere* de Pascal Bruckner).

2.2. Există însă şi texte prost scrise. În general, este vorba de texte informative, în care se întâmplă ca grija autorului pentru formă să treacă pe planul al doilea. În astfel de situaţii, traducătorul trebuie să facă abstracţie de carenţele stilistice şi chiar de greşelile de limbă sau de construcţie ale originalului şi să producă un text *corect* şi *fluent*. Aceasta, din trei motive:

– mai întâi, în virtutea principiului care-l obligă să respecte intenţia textului: originalul nu va fi fost scris pentru a-l deruta pe destinatar sau pentru a-l obliga la un efort suplimentar de descifrare;

– în al doilea rând, obţinerea unei traduceri fidele *inclusiv în ceea ce priveşte exprimările greşite* din original este, de cele mai multe ori, imposibilă, deoarece traducătorul nu poate stabili cu precizie o echivalenţă între gradul de abatere de la normă al textului-sursă şi posibilele abateri de la norma limbii-ţintă: nu există echivalenţe decât între forme şi structuri *corecte*;

– în al treilea rând, pentru că orice greşeală dintr-o traducere îi va fi imputată traducătorului.

Nu ne referim aici la situaţia greşelilor de limbă *voite*, care, într-un text literar, pot juca un rol stilistic; un anacolut, adică o ruptură logico-sintactică din interiorul unei fraze, poate fi o marcă a oralităţii sau poate caracteriza indirect un personaj. Un exemplu interesant este, din acest punct de vedere, greşeala de exprimare a unuia dintre personajele filmului *12 Angry Men* („Doisprezece oameni furioşi”, 1957); referindu-se la tânărul acuzat că şi-a ucis tatăl, juratul cu numărul 10 („J10”, proprietarul unui garaj), spune: *– He’s a common, ignorant slob. He don’t even speak good English.* Juratul cu numărul 11 („J11”, un ceasornicar imigrant, naturalizat) îl corectează: *– He* doesn’t *even*

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

speak good English. Redarea greşelii de limbă din prima replică a pus probleme traducătorilor în diverse limbi; iată câteva dintre soluţiile reţinute:

• franceză: – *C'est un fainéant et un ignorant. Il parle même pas bien anglais.* – *Il* ne *parle même pas bien anglais.*

• italiană: – *È uno stupido zoticone. Non è nemmeno buono di parlare.* – *Non è* neppure capace *di parlare.*

• neerlandeză: – *Hij is hartstikke dom. Hij is nog dommer als een varken.* – Dan *een varken.*

În versiunea franceză, opoziţia greşit/corect este falsă, fiind vorba, de fapt, de opoziţia oral/scris. În franceză, elipsa negaţiei *ne* este o trăsătură a limbii vorbite. Corectându-l pe J10, J11 dă, în acest caz, dovadă de pedanterie.

În versiunea italiană, a dispărut referirea la limba *engleză*. J10 spune despre acuzat[1] că „nu este *nici cel puţin bun* să vorbească", iar J11 extinde corectura şi la adjectiv: „Nu este *nici măcar capabil/în stare* să vorbească".

În versiunea neerlandeză, referirea la vorbire a dispărut de tot; J10 spune despre acuzat că este „mai prost ca un porc", greşeala constând în formarea complementului circumstanţial comparativ.

Contextul oferă cheia înţelegerii acestei succesiuni de replici: J11 este un *imigrant*, mândru de faptul că a primit cetăţenie americană şi foarte atent la exprimarea în limba engleză; este un om care a învăţat engleza ca pe o limbă străină şi străin fiind, nu-şi permite „relaxarea" unui nativ ca J10. Această dimensiune – esenţială – nu este recuperată decât de versiunea în limba franceză, versiunile italiană şi neerlandeză ale replicii lui J11 putând fi interpretate ca simple ironii.

În cazul unui text neliterar, lucrurile stau altfel. Dacă, de exemplu, în recenzia unui film apare o frază ca: *Mise en colère par l'annonce de son licenciement, la police est obligée de l'évacuer*, traducătorul va trebui să „trateze" anacolutul; fraza de sosire nu va mai fi deci *Înfuriată de vestea concedierii sale, poliţia este obligată să o evacueze* (deşi aceasta este traducerea „fidelă" a conţinutului, iar destinatarul „cooperant" înţelege că nu poliţia este cea înfuriată, ci eroina filmului), ci va trebui reformulată („Vestea concedierii o înfurie atât de tare, încât poliţia este obligată să o evacueze"). În acest exemplu, cel de-al doilea din cele trei motive de mai sus nu mai poate fi invocat; primul rămâne însă valabil, deoarece dimensiunea comică a frazei de plecare este *involuntară* („poliţia s-a înfuriat că eroina a fost concediată, aşa că a evacuat-o"). După cum rămâne *întotdeauna* valabil motivul al treilea…

2.3. Cum se împacă însă acest gen de „ajustări" atunci când traducătorul nu mai are de-a face cu abateri negative de la „nivelul zero" al limbii, ci cu abateri *pozitive*? Altfel spus, ce strategie trebuie să adopte traducătorul pentru a păstra stilul individual al unui autor? Astfel de întrebări nu se referă, desigur, decât la textele „semnificative"

[1] Precizăm că aceste traduceri în limba română ale versiunilor în diferite limbi sunt, pe cât posibil, *literale*.

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)

stilistic, adică la cele în care expresivitatea, creativitatea şi originalitatea joacă un rol esenţial.

Există o serie de repere care permit, într-o oarecare măsură, caracterizarea unui stil individual: scrisul cutărui sau cutărui scriitor poate fi descris ca „sobru", „concis", „prolix", „alert" etc., în funcţie de mai rara sau mai frecventa folosire a unor figuri ornamentale, de utilizarea unor formulări economice sau, dimpotrivă, a perifrazelor, de timpurile verbelor care susţin o naraţiune, de predilecţia pentru anumite procedee, pentru anumite imagini sau pentru un anumit vocabular… Din punctul de vedere al traducerii (şi al traducătorului), „problema" stilului individual care caracterizează scriitura unui autor este aceea că el se dezvoltă *în interiorul unei limbi* şi că ia naştere prin exploatarea resurselor de care dispune limba respectivă. Pornind de la această realitate, ne putem întreba pe ce temei s-ar putea produce în limba română, de exemplu, un „stil Balzac" recognoscibil ca atare în *toate* traducerile româneşti din opera acestui scriitor. O asemenea întrebare nu-şi are însă rostul decât dintr-un punct de vedere filozofic: încercarea de a răspunde la ea readuce în discuţie diferenţa ontologică dintre *orice* text original – de la poemele homerice şi până la, să zicem, instrucţiunile care însoţesc un aspirator de praf – şi traducerile acestui text. Originalul este întotdeauna *unic* şi trimite întotdeauna la un anumit stadiu istoric al limbii-sursă, în vreme ce traducerile lui evoluează în ritmul evoluţiei generale a limbii-ţintă. Tradus în limba română, Balzac rămâne Balzac prin tematica operelor sale, prin structura şi dimensiunile frazelor care le alcătuiesc, prin raportul dintre naraţiune, descriere şi dialog, prin imaginile şi analogiile folosite şi printr-o mulţime de alte trăsături determinabile şi, întru câtva, „măsurabile". Pe lângă acestea, stilul cuprinde însă şi o serie de imponderabile care ţin de înscrierea unei opere într-o epocă, într-o cultură şi într-o limbă. Or, tocmai aceste imponderabile, greu de determinat şi cu atât mai greu de redat prin traducere, dau viaţă unui text literar. Pentru ca o traducere să nu fie, în raport cu originalul său, ca un exponat din muzeul figurilor de ceară în raport cu personajul care i-a slujit drept model, traducătorul va întregi textul-ţintă prin propriul său aport stilistic.

BDD-A24233 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:38 UTC)